

„TÁNCÁBÓL A TAIJIST KITUDHATOD?”

GODA GÁBOR *CSEPPKÁNON – HOGY VAGY HÉRAKLEITOSZ?* CÍMŰ ELŐADÁSA EGY TAIJIQUAN-GYAKORLÓ SZÍNÉSZ-ESZTÉTA PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

SZALAY HENRIETTA

TÁNC VAGY TAIJI?

„De szépen táncolt a kertben”, mondta nekem az idős szomszédasszony, akivel összefutottam a lépcsőházban egy kiadós taijigyakorlás után. Elmosolyodtam, és már majdnem kijavítottam, hogy „Ez nem tánc, hanem *hosszúlépéses yang stílusú taijiquan*, tesszik tudni”, de végül nem mondtam semmit, csak megköszöntem neki ezt a kedves, laikusnak tűnő észrevételt. A *Cseppkánnon*-előadást¹ látva már ennél is kevésbé merem állítani, hogy a taijiquan harcművészetnek semmi köze a tánchoz, mivel kortárs táncosok taijiznak és taijisok „táncolnak”, amikor a darab legvégén, tökéletes összhangban, együtt járnak az átharmonizált 48-as taijiquan-formát.

Egy nem beavatott néző számára a taiji és a táncmozdulatok egybeolvadhatnak, az egész lehet tánc-koreográfiaként is nézni, mert pontosan megkomponált, „megkoreografált” mozdulatok sora tárul elénk, amely lüktető, magával ragadó zenére történik,

¹ Goda Gábor/Artus, *Cseppkánnon - Hogy vagy Hérakleitosz?* Közreműködők: Tánc: Bakó Tamás, Debreczeni Márton, Mózes Zoltán, Nagy Csilla, Virág Melinda. Taijiquan művészek: Baranyai Imre, Gregus László, Izsák Szilvia. Á la c'ARTE kamarakórus (művészeti vezető: Philipp György). Alkotók: Szöveg: Hérakleitosz, Goda Gábor. Látvány: Sebestény Ferenc, Goda Gábor, Gold Bea. Jelmez: Lőrincz Kriszta. Fény: Kocsis Gábor. Videóanimáció: Papp Gábor. Videótechnika: Kiegészítő Izzók. Produkciós vezető: Gáspár Anna. Produkciós asszisztens: Fazekas Anna. Zeneszerzők: Philipp György, Melis László. A rendező alkotótársa: Gold Bea. Rendező, koreográfus: Goda Gábor. Bemutató: 2015, Műpa.

pontos tempóval, irányokkal, ismétlésekkel. Egy taijiquan-gyakorló számára viszont a mozdulatsor szépségén és esztétikai értékén túl egy új dimenziót nyit a jól ismert formagyakorlat és annak minden egyes mozdulat-fraktálja. Az Artus harminc éves működésének összegző alkotásában megjelenik a többszáz éves harcművészeti hagyomány mélysége és bölcsessége, mely a színpadra helyezve tánc-koreográfiává alakul, majd szétesik darabokra és újra összeáll, dekonstruálódik és összerendeződik ősi, keleti harcművészeti alapelvekre rezonálva a 2016. év legjobb kortárs táncelőadásában.²

Fotó: Huisz István (forrás: nagylatoszog.hu)

A tánc „a folyamatos jelenlét tudatállapota mozdulatban”³ – olvasom a *Cseppkánon* műsorfüzetében, és nem hagy nyugodni ez a különös „egyezés” a tánc és a taiji között. Az idős szomszédnéni mégis jól látta, hogy „táncoltam” a taijit? Mi az, amitől táncszerű lesz egy mozdulatsor? Mellesleg, az angol nyelvben a taijit „táncolják” vagy „játsszák”.⁴ Tehát egyes formagyakorlatoknak az elvégzését *tánccal* és *játékkal* jellemzi és definiálja maga a nyelv. A magyar nyelvben ez a kis sugallt jelentése a játékosságnak elveszik, a hangsúlyt a „gyakorlás” kapja. A taijit gyakoroljuk, tanuljuk, csináljuk.

Angol nyelv és irodalom – Esztétika szakos múltam kísértett ugyan azzal, hogy nyelvészeti, esztétikai és egyéb tudományos szempontból is megvizsgáljam a taiji és a tánc

² Goda Gábor *Cseppkánon*-rendezése a 2016. év legjobb kortárs táncelőadásaként Lábán Rudolf-díjat nyert.

³ Goda Gábor: „Cseppkánon. Hogy vagy Hérakleitosz?” (színlap), <http://www.artus.hu/hu/programok/tamogatok/cseppkanon>.

⁴ Angolul a „dance taiji” vagy „play taiji” kifejezéseket használják a formagyakorlás leírására.

közötti relációt, de ennek a kísértésnek most nem engedek. Jelen írás középpontjába a keleti és nyugati filozófiában egyaránt megjelenő Egység fogalmát helyezem el, és mindenképp előttem azt, hogy az miként tükröződik az Artus korszakösszegző előadásában. Ez az írás inkább egy személyes, szubjektív interpretáció, amelyben megkísérlek belemeríteni abba a gondolatfolyóba, amelyből Goda Gábor megálmodta *Cseppkánont*.

A taijiquan művészetét a keleti harcművészetek „legjobbja” mellett „égi táncként” is jellemezték, a harmonikus mozgás szinonimájaként tartották számon. Miller „rituális táncként”⁵ említi a taoizmus alapjairól szóló könyvében. Magát a *qit* (energiát) is több helyen táncként emlegetik, mintha a *qi* a testünkben és körülötte „táncolna”.

Mi történik akkor, amikor a taiji történik? Mi történik, amikor a tánc „történik”? Mi az, ami ebből látható? Érzékelhető? Átékelhető? A *Cseppkánon* egészen lenyűgöző módon teszi fel ezeket a kérdéseket több művészeti ág határán „taijisan” egyensúlyozva, harmonizálva a különböző műfajokat, színházi és mozgásrendszereket, egységgé, egyesített komplex egészé alakítva őket, mintha a három *dantian*⁶ (fizikai, energetikai és szellemi központot) harmonizálná egy taiji-formagyakorlat közben.

MISSZIÓ

Hogyan értsem meg a taijit a színpadon? Meg amúgy, egyáltalán, mondjuk a kertben üldögélve? A tánccról már van némi fogalma, előképzettsége, tapasztalata a nézőnek, de a taijiról? Azt hogyan kell néznie? Mit kellene látnia? Milyenek találja ezt a „formát” a néző? Tud-e hozzá egyáltalán kapcsolódni?

⁵ „The basic principle of taiji quan as it is practised today is that the individual physically embodies the interplay of yin and yang in a sequence of movements that embody assertive (yang) and receptive (yin) modes of action. Of course it is perfectly possible to practice taiji quan as a form of gentle exercise, and this is the way it is most commonly presented to the newcomers. At the same time it is also possible to undertake tai chi quan as a form of qi cultivation in which the individual is guiding the qi of his or her body through the various movements. At a more cosmic level, it is possible to see taiji quan as a type of ritual dance in which one embodies and plays out the basic yin-yang complementarity of the Dao,” James Miller, *Introduction to Daoism* (Oxford: Oneworld, 2003), 66.

⁶ *Dantian*: szó szerint „elixír mező”, azaz olyan testtájak együttese, amelyek képesek a *qi* tárolására és termelésére a testben. A felső és a középső *dantian* ennek megfelelően a szemöldök és a napfonat magasságában, az alsó a köldök alatt 3-5 centiméterrel található.

A taiji relációja a tánchoz, azoknak egymás mellé állítása, szembeállítás és fúziója (mind a három megtörténik a *Cseppkánonban*) bravúros húzás Goda Gábortól. Magyarországon ez egészen egyedülálló, nem konvencionális művészeti törekvés. Ráadásul, a Hérakleitossal folytatott párbeszéd mellett (amint az előadás alcíméből is megtudjuk) műfajok közti párbeszéd is folyik, a tánc beszél a taijihoz és a taiji a tánchoz megszólítva egymást, figyelve egymást/ra, egymás mellett *taijitáncolva*, áramolva, az előadás struktúrájából adódó Egység felé.

Az előadás magát úgy jellemzi, mint „koncert – tánc – színház interferencia”, én szívesen hozzátenném a taiji szót is (így: „koncert – tánc – színház – taiji interferencia”), mert ügyesen elrejtve, az előadás lényege mégis a taijiquan-művészet által képviselt tudás és bölcsesség, ez vezényli az egész műalkotást. A *Cseppkánon* elsősorban a taijiquan alapelveit követi egy missziót sejtetve a mélyebb rétegek mögött, hogy közelebb hozza ezt a tudást nekünk, kissé elkényeztetett, kissé felszínes kultúrafogyasztóknak, hi-tech (tablet)nézőknek. A *Cseppkánon* egy műalkotás és egy misszió egyaránt, kulturális, filozófiai, társadalmi értelemben. Egy kísérlet arra, hogy az életünkbe visszatérjen a szakrális, a harmonikus, a valóságos. Törekvés a harmóniára, az egységre, visszatérés a szakrálishoz a hétköznapiban. Tisztelet a mestereknek, a hagyománynak, a mögöttünk lévő generációk bölcsességének, szellemének.

Ezermillió dolog foglalkoztat minket, és ezért néha megfeledkezünk az Egyről. Miriad dolgot hallunk, és ezért elfelejtettünk hallgatni. A *Cseppkánon* mindemellett egy cseppet sem didaktikus, nem akarja nekünk elmagyarázni, miért jó gondolkodni az Egyről, sem arról, kik vagyunk, és miért cselekszünk úgy, ahogy cselekszünk. Analógiákat használ, inverz képeket és összhangban lévő ellentéteket mutat fel, bipoláris hangulatokat, érzeteket kelt. Mindent szétszed és hagy szétesni, fraktálokat villant fel, látszólag ismétlődő elemeket, mégis teljesen átforgatja a jelentésüket, és mindezt azért teszi, hogy az Egységről és a Harmóniáról beszéljen. Vagy inkább, kérdezzen.

MIT LÁTOK, HA NÉZEK?

Rengeteg apró láthatatlan folyamat megy végbe egy taiji-formagyakorlat közben, mégis kívülről úgy tűnhet, nem történik semmi; miközben a „semmi” éppen zajlik, belül történik lépésről-lépésre, sejtől-sejtre, érzékelve és megélve a teljes valóságot. Mit tükröz ebből a test kifelé? Mi az, amit ebből a bensőséges energiaáramlásból érzékel-

hetünk, miközben egy kényelmes, vörös bársonyszékben ülünk, és „nézők” vagyunk? Mit látunk, amikor nézünk? Mit látok a másik emberből, ha „táncolni” látom? Mit érzékelek belőle? Mit élek meg? Szépséget? Harmóniát? Egységet? Mit látott a szomszéd néni a kert sarkából, ahol diót pucolt, miközben én „eltáncoltam” a formát? Mit lát a „nem beavatott” néző, ha beül a Müpába egy ilyen előadásra?

Délibáb: valóság vagy illúzió?

Az előadás első mozdulata, vagy pontosabban „rezzenése” egy alig észrevehető testsúlyáthelyezésből indul. Egy női lábfej megmozdul és beindítja a víz csodálatos, finom rétegződését, amely azonnal megjelenik a színpad fölötti óriási vetítövászonon. Tökéletes tükörkép, mégsem ugyanazt látom, mert a vetítésen délibábszerű táj jelenik meg – egy férfi és egy nő árnyéka a sivatagban, valahol a homokdűnék közt, miközben lent „élőben” ugyanez a nő és férfi áll mozdulatlanul a finoman hullámzó vízkörökben, messze egymástól, mégis nagyon intenzív, intim kapcsolatban. Melyik kép a valóság? Melyik tükrözi a másikat?

Első „leheletfinom” mozdulata az előadásnak a táncos (Virág Melinda) súlyáthelyezése egyik lábáról a másikra, készen az első lépés megtételére: magába hordozza az egész előadás lelkületét, finom vízszzerű hangulatát. A lábfej minimálisan megmozdul, még nem lépés, a lépés előtti mozdulat, a szándék első megnyilvánulása, amely az addig tükörsima vízfelületen egy gyengéd, mégis határozott hullámot indít el a másik, mozdulatlan ember felé. *A vízkör elér-e hozzád?*

Fotó: Huisz István

Vízkör a homokban

Az egész kép visszatükröződése az óriási vetítövásznon azt a „látszatot” kelti, hogy egy sivatag közepén állunk. *Te és Én. Nincs múlt és jövő. Csak jelenlét. Kapcsolat?* Virág Melinda és Bakó Tamás duójában egyszerre érzékelhető az örökkévaló sivatagi távolság és érinthetlenség, valamint egy sejtszintű összekapcsolódás, test-tér-test kontakt.

Amikor másodszor mentem megnézni az előadást, szándékosan a fenti galériára vettem jegyet, hogy az egész darabot madártávlatból nézhessem. A látvány most is lenyűgöző volt, a tükröződés élményét még intenzívebben tudtam megélni, az isteni bábjáték élménye mellett (mintha valaki főntről bábozna, láthatatlan szálakkal mozgatná a szereplőket), a Fent tükrözte a Lent-et⁷, az egész színpadi kép visszaverődött a víz felületén, és így még egy dimenzióval gazdagodott számomra az összkép. Ez egy teljesen másik előadás volt innen nézve, a figurák távolinak tűntek, kicsiknek, magányosaknak, elveszetteknek. Olyanoknak, akik nem értik, nem látják, mi mozgatja őket, miért teszik azt, amit tesznek, miben élnek vagy állnak (pl. amikor Nagy Csilla egyensúlyvesztett szólója végén mozdulatlanul áll az esőben, és dermedten néz felfelé az égre). Innen nézve nem az egyes szereplőkkel azonosulok és érzek együtt, hanem az Egésszel, a létezésü(n)k furcsán magányos érthetetlen mivoltával.

Egy mozdulat – egy hang – egy kép

Az előadás arra hív minket, hogy megpróbáljuk az egész darabot egyetlenegy mozdulatként, egy hangként, egy képként látni, amely folyamatos átalakulásban van. Ez egy olyan feladat, amit csak együtt tudunk megvalósítani; az előadás struktúrája, energetikája, (össz)pontossága és a néző jelenléte, figyelme egyszerre határozza meg, hogy ez az „egységélmény” létrejön vagy sem.

Egy 108-as taiji-formagyakorlat is olyan, mintha egyetlen egy szó lenne az egész, amit pont 26 percig „írunk”, vagy egyetlen mozdulat, amely 26 perc alatt történik meg.⁸ Vagy

⁷ „Ami fent, az lent” – a taijiquan egyik alapelve.

⁸ A 108-as forma a taijiquan egyik alapvető formagyakorlata, amelynek az elvégzése *ideális* esetben, a taiji alapelveit betartva pont 26 percig tart.

egy 26 perces zenemű, melynek minden egyes lépése a kottában pontosan le van jegyezve, de az, hogyan sikerül az adott kottát eljátszani, már nagyon sokféle, különböző, egyszeri és megismételhetetlen eseménnyé alakul. Ugyanaz, de mégsem ugyanaz. Akár-csak egy színházi előadás. És mégis, megkíséreljük megismételni a megismételhetetlent. Hogy újra megtörténjen az Egy. A művészetekben, vallásban, filozófiában egyaránt „az egységbe való visszatérés vágya”⁹ fogalmazódik meg. És erről szól a *Cseppkánon* is. „Minden egy.”¹⁰ Ez Hérakleitosz töredékeinek egyik kulcsmondata. És ezt a mondatot mindvégig a tudatomban őrizve kezdek bele a taiji és az ókori görög filozófia kapcsolatának, párhuzamosságának szemügyre vételébe.

AZ EGYSÉG ÉS AZ ÁLLANDÓ VÁLTOZÓ

Hérakleitosz, a görög „sifu”

Hérakleitosz is taijis volt vajon? Vagy taoista? Felmerül bennem ez a kérdés, ahogy olvasgatom a töredékeit, és egyre több taijis alapelvre bukkanok a mondataiban. Mintegy 130 töredéke maradt ránk csupán. Ennek ellenére, ahogy Hamvas is írja, „Platón és Arisztotelészt éppen úgy foglalkoztatta, mint kétezeröttszáz évvel később Goethét és Nietzschét, s így töredékeiben is Európa egyik örök könyve.”¹¹

Hérakleitosz töredékeiben a preszókratikus gondolkodás tükröződik, mely még elválaszthatatlan kapcsolatban áll a mítosszal, az analogikus gondolkodással. Hérakleitosz még talán meg tudta látni a szavakban rejlő ősképeket; a szó-kép kapcsolata (a „képnyelv”) még nem homályosodott el, mint később a szofistáknál, a „fogalmi nyelv” keletkezésénél. Ebből a szempontból is nagyon „keleties” európai filozófus volt. Összetett, gyakran paradox képekben, hasonlatokban, „szó-rejtvényekben” gondolkodott, talán ezért is sorolják a nehezen megfejthető filozófusok közé.¹²

⁹ Falus Róbert, *Görög Harmónia* (Debrecen: Gondolat, 1980), 46.

¹⁰ Hérakleitosz, „Töredékek”, B 50, in *Görög gondolkodók 1. Thalészától Anaxagoraszig*, ford. Bodor András et al. (Budapest: Kossuth, 1993), 35.

¹¹ Hamvas Béla, „Hérakleitosz helye az európai szellemiségben”, in uő, *Az ősök nagy csarnoka III.*, szerk. Dúl Antal (Debrecen: Medio, 2005), 305.

¹² Hérakleitoszt már az élete során, a saját kortársai is „rejtélyesnek” és „homályosnak” nevezték. Lásd Hitseker Mária, szerk. *Görög gondolkodók I.* (Budapest: Kossuth, 1992), 122.

A preszókratikus filozófia a gondolkodók jelentős részénél az Egység körül szerveződik. Hérakleitoszra is az egységben látás jellemző felölelve az ellentmondásokat. Mi több, egész létmetafizikáját az ellentétekre alapozza. A világmindenség dialektikus működését fogalmazza meg, amikor az ellentétekben való gondolkodást tanítja nekünk meglátva a lét egyik főtörvényét: semmi sem lehet önmaga a maga ellentéte nélkül. „Fény csak akkor lehet fény, ha van sötétség; férfi csak akkor férfi, ha van nő; élet csak akkor, ha van halál” (Hamvas, 316). Olvasom a töredékeket, utána a taijis alapeszmét, és úgy tűnik nekem, hogy egy időben íródtak, egyazon személy által. Hérakleitosz saját szavaival fogalmazza meg a jin és jang minőségek működését. Ő is belemerít abba a *gondolatfolyóba*, amelyről Goda Gábor mesél az előadásában, amikor annak egyik vezérmotívumát írja le:

A gondolat olyan, mint egy folyó. Guggolok a partján és néha belemerítek. Tenyeremben a víz a gondolat. Aztán visszaöntöm. Vajon kik merítették ki ezt a vizet már, és kik fogják ezután? Ők a barátaim. A gondolataim nem az enyéme. Más is gondolja ugyanazt. Tudom, mert olvastam már a saját gondolataimat olyan könyvekben, amelyeket évszázadokkal, évezredekkel ezelőtt írtak. Ők a barátaim. Hérakleitosz, Lao Ce, Shakespeare, Hamvas, Weöres, Pilinszky, Eco, Mann és még sokan mások. Nézem a tenyeremben a vizet és gondolkodom. A gondolat nem őrizhető meg. Visszaöntöm a folyóba, hogy más is meregethessen. A víz nem áll meg. Mozgásban van. Olykor elpárolog, de visszatér. A gondolatok öröktől fogva keringenek, s néha fennakadnak az emberben. Megfogalmazódnak. [www.artus.hu]

Hérakleitosz új, hozzáférhető formában próbált a kortársainak a lét szakralitásáról beszélni kora elévült, vallásos világmagyarázataival szemben. Az egy másik kérdés, hogy nem sokan „hallgattak” rá saját idejében a főtéren focizó gyerekeken kívül, akikkel szeretett játszani. Ő mégis kitartóan az Egységről beszélt, az Egyről, a Lét Rendjéről, melyet később Logoszként definiáltak az utódai, Keleten pedig Daoként az elődei. Kitartóan kérdezett rá arra a rejtett törvényszerűsége, amely életünk minden mozzanatát meghatározza. Ennek a leheletfinom egyetemes törvénynek a megismerése a *Raj* című előadás¹³ egyik vezérfonalát is képezi, amelyben az Artus társulata olyan kérdé-

¹³ Goda Gábor, *Raj* – tanulmány, avagy a döntések anatómiája. Előadó: Goda Gábor. Táncos: Bakó Tamás. Zenészek: Kertész Endre, Mózes Zoltán, Philipp György. Alkotó munkatársak: Kocsis Gábor, Deb-

sekkel foglalkozik, mint hogy „Hogyan születnek a döntések?”, „Mi az a rend, amely szerint minden létező működik?”, „Ki vagy mi irányítja a rajt?”

Az időben távol lévő korok közötti átjárhatóság; az az igény, hogy megértsük sajátos helyzetünket, a világban való megjelenésünket; az igény, amely kérdésre ösztönöz, vezette Hérakleitoszt is, amikor a mindenkori gondolatfolyóba merült, hogy feltehesse kérdéseit.

Hérakleitosz panta rhei-alapeszméje és a yi-képesség a taijiquan harcművészetben

„Nem lehet kétszer ugyanabba a folyamba lépni” (Hérakleitosz, B 91a). Ami állandó, az csakis a változás. „Ugyanazokba a folyamokba lépünk, és mégsem ugyanazokba lépünk, vagyunk is, meg nem is vagyunk” (Hérakleitosz, B 49a). Hérakleitosz talán leghíresebb szentenciáiban kimondódik és megfogalmazódik az a bölcsesség, amely a taoizmus egyik alapköve és a taijiquan művészetének egyik legfontosabb „képessége”, ami gyakorolható és elsajátítható; ami nem más, mint a nyolcadik, a yi-képesség: a változások megértése. A *Ji King*, a *Változások könyve* szerint bennünk és a körülöttünk lévő világban semmi sem állandó, mivel minden, ami létezik, változásnak van kitéve. Minden, ami megszületik; minden, aminek kezdete van; egyszer megszűnik, meghal.

Csak egy állandó dolog létezik, maga a változás folyamata. A taijiquan ennek a változásnak az állandóságát megértve segíti az Emberi Alap lényegének megértését. Maga a változás a két szélső állapot között, a Yin és Yang között zajlik. A változás törvényének felismerése felszabadít minket az állandó birtoklási kényszer alól. Megnyugodva képesek leszünk örömként felfogni a körülöttünk hömpölygő világot. [*A Taijiquan elmélete és filozófiája*]¹⁴

reczeni Márton. Kreatív technológia: Papp Gábor, Hajdu Gáspár. Zenei vezető: Philipp György. Rendező: Goda Gábor. Bemutató: 2017, Veszprém, Latinovits – Bujtor Játékszín.

¹⁴ Havasi András, *A Taijiquan elmélete és filozófiája* (Budapest: Lunarimpex, 2004), 148.

A rejtélyre való érzékenyítés

„Láthatatlan illeszkedés a láthatónál erősebb.”
Hérakleitosz, B 54.

„A természet rejtekezni szeret” (Hérakleitosz, B 123). Ez a rejtélyesség azonban nem arra vonatkozik, hogy nem beszél, hanem hogy sajátos nyelven beszél, rejtvényekben. A természet jelbeszédét tapasztaljuk önmagunkban, a másik emberben, az eseményekben, a jelenségekben. Minden, ami körülöttünk van, „beszél”, csak lehet, hogy nem halljuk, nem értjük ezt a nyelvet, elfelejtettünk hallgatni.

Az előadás lényegi pontja ez az érzékenyítés a „rejtettre”. Mit hallunk meg az életünkben, kapcsolatainkból, a világból, a ránk hagyott mesterek bölcsességéből? Goda nem csak párbeszédet folytat Hérakleitoszsal és a nagy taiji-mesterekkel, ahogyan a saját elmondása szerint vallja, hanem hallgat is *velük és mellettük*. (A nyelvész énem megint felszólal, és emlékeztet arra, hogy az anyanyelvünkben a „hallgatás” fülelést, figyelést és csendet is jelenthet; valamint az angol *listen* szónak is a jelentése egyszerre a „hallgatás” és a „figyelés”). A természet is hallgat, bár nem rejt el semmit, és nem mond ki semmit, hanem jeleket ad: függetlenül attól, hogy az ember *meghallja*, érti vagy félreérti, megfejti vagy nem fejt meg azokat. „Az ember csak a zenéjét hallja, minden hangjából csak egy értelmet olvashat ki, a pillanatnyit, az abban a világidőben az akkori kozmosznak megfelelő értelmet. A következő pillanatban már más, de mégis ugyanaz. Változik, és nem változik...” (Hamvas, 322).

Tingjing, a „hallgató energia”

A Tingjing, avagy *hallgató*, illetve *éző* energia olyan kifinomult érzékelés a taijiquan harcművészetben, melyet csendes figyeléssel érhetünk el megsejtve, „meghallva” az ellenfél szándékát. A Tingjing tanít arra, hogy meghalljuk az Erőt, amely a másikban lakozik, tanít figyelmesnek lenni, engedelmeskedni és a megfelelő időben megfelelően cselekedni.

Lieh Tzu Mester a hallgatásról ezt írja:

Aki a beszéd helyett hallgat, valójában beszél. Aki a tudást az elme ürességével helyettesíti, valójában tud. Szavak és beszéd nélkül valóban beszél, és valóban

tud. Nem mond semmit, és nem tud semmit, így igazából nincs semmi, amit ne mondana, és semmi, amit ne tudna. [In Hua-Ching, *TAO, a leheletfinom, egyetemmes törvény*]¹⁵

Hérakleitosz szavaiban sokkal inkább megvetést érezni, amikor a *hallgatás* képességének elvesztéséről szól: „Sem a halláshoz nem értenek, sem a beszédhez” (Hérakleitosz, B 19). Egy másik töredékben pedig: „Értelmetlenek, amikor hallottak, akkor is olyanok, mint a süketek. A közmondás azt vallja róluk: jelen is, távol is vannak” (Hérakleitosz, B 34). Mintha az emberek többsége nem hallgatna a Csendre, amelyről Hérakleitosz és a kínai Lieh Tzu Mester más-más időkben és éghajlatok alatt beszélni próbáltak.

A csend fontosságát Goda Gábor több előadásában (és más tevékenységeiben is) hangsúlyozza.¹⁶ A *Cseppkánon* is erre a Csendre készítet minket, másfajta figyelmet kíván, befelé irányít minket, mint ahogyan az eső is ezt teszi életünkben egy befelé irányuló, elmélyült figyelmet, szemlélődést eredményezve. Nem véletlenül választotta Goda az esőt az előadás fő szervezőelemévé.

Ilyen értelemben látom Hérakleitoszt *sifu*-nak, „taiji-mesternek”, aki a világot egészként próbálta *meghallani*, mint ahogyan más mesterek is a föld egyéb helyein, egyazon időben, hozzá hasonlóan hallgatták a rejtett üzeneteket. Kr.e. 600 körül élt Kínában Lao-ce, Indiában Buddha, Iránban Zarathustra. Egymástól függetlenül, egészen egyöntetűen, ugyanarról beszéltek vagy hallgattak, amikor kapcsolatba léptek az ősvilágrenddel, az Eggyel.¹⁷

¹⁵ Ni Hua-Ching, *TAO, a leheletfinom, egyetemmes törvény*, ford. Berkics György, szerk. Flaskár Ildikó (Budapest: Lunarimpex, 2004), 155.

¹⁶ Goda Gábor rendszeresen tart Weight - flow contact *Csend tábor* elvonulásokat a természetben, amelyeknek a középpontjában a teljes valóságra való érzékenyítés áll, „megtanulni hallgatni magamra, a másokra, és a körülöttem lévő világra”.

¹⁷ „A Kincsek finomítása során egyesülni kell a Rejtéllyel. A Rejtély finomítása során egyesülni kell a Szent Szellemmel. A Szent Szellem finomítása során egyesülni kell az Eredendő Szellemmel. Végül az Eredendő Szellem finomítása során egyesülni kell a Daóval.” Eva Wong, *Yin és Yang Harmonizálása – A Sárkány és Tigris Könyve: a belső, külső és páros taoista alkímia kézikönyve*, ford. Eva Wong (Budapest: Teljes Valóság, 2010), 80.

(BI)POLARITÁS: A DUALITÁSBAN REJLŐ ÖSSZHANG MEGÉRTÉSE

Hérakleitosz felismerte az ellentétek szerepét a változásokban, és a harmónia elérését is ennek tükrében látta. A Harmónia az ellentétek harcának hozadékaként jön létre szerinte, mint mértékadó elem, mely az Egység átfogó perspektívájába vezeti át a gondolkodást a létezőről. Hérakleitosz négy alapvető típusra osztja szét az ellentéteket: vannak ellentétpárok, melyek periodikusan vagy ciklikusan követik egymást, olyanok, melyek perspektivikus módon merülnek fel (pl. „Az út fel és le ugyanaz” Hérakleitosz, B 60), egymásból keletkező, egymás létét folytonosan kioltó ellentétek, illetve szimultán egyazon alanyon belül helyet foglaló ellentétek.

A taoista alkímia is alapvetően az ellentétek egyesítésével és elegyítésével foglalkozik, a jin és jang energiák újraegyesítésével. Hérakleitosz is ezzel foglalkozott, és Goda is ezt teszi az előadás középpontjává. A legmarkánsabb ellentétpárok, amelyek a *Cseppkánon* előadásban tematizálódnak: pillanat – örökkévalóság, fraktál – egész, csepp – tenger, egy – minden, teljesség – töredezettség, nyitás – zárás, belégzés – ki-légzés, üres – teli, fent – lent, egység – elkülönültség, raj – egyén.

Fotó: Dusa Gábor (forrás: nemzetitancsinhaz.hu)

Egyazon mozdulat

Bakó Tamás és Debreczeni Márton ölelés-harc duója csodálatosan megmutatja, mennyire félelmetesen közel áll egymáshoz ez a két ellentétpár, a támadás – védekezés, szeretet – gyűlölet mozdulata. Egy ölelést látunk, mely görcsbe megy át, és hirtelen a vízben tocsogva, bőrig ázva találja magát a két férfi, szorosan egymáshoz tapadva, mint valamilyen furcsa bogárlény, amely a puszta létért vergődik a sárban, egy sárbogár, sárlény. Szerető ölelés és halálos szorítás, egyazon mozdulat. Mintha csak Hérakleitosz egy újabb töredékét jelenítenék meg: az emberek, ha nincsenek harmóniában a *logossal*, megpróbálnak ugyan szabadulni a helyzetükből (a szorításból), de még mélyebbre süllyednek benne, „mintha valaki sárba hágván, sárral mosakodnék” (Hérakleitosz, B 5).

Kilégzés – belégzés

Hallgasd a lélegzetem.

A ki-belégzés is egyazon mozdulat, az egyik nem létezhet a másik nélkül, a kilégzés jang, a belégzés jin, a két legalapvetőbb, legtermészetesebb mozdulat, amit a testünk tesz szüntelenül; a két legautomatikusabb, láthatatlan inverz mozdulat-ellentétpár, melyben az Egység realizálódik. És csak a döntésemen múlik, hogy odafigyelek-e rá, tudatosítom ezt a folyamatot, vagy az egész életemben csak az utolsó be- és kilégzést veszem majd észre, amikor tudni fogom, hogy ez az utolsó kör...

A Müpa óriási hangszóróiból az egész termet betöltő, nyugodt légzés hangja egy felhívás a tudatosságra, „zenei élmény” és befelé irányuló figyelemre való készítés a „hallhatatlan” kihangosítása egyaránt. Azonnal kapcsolódom a testemhez, az egyszerű fizikai Énemhez, amelyben ott a természetesen működő éltető törvény, csak csatlakoznom kell hozzá a tudatommal, az Énem többi, szellemi és energetikai részével. Hirtelen intim térré alakul át a többszáz férőhelyes díszterem. Összekapcsolódnunk. Hallgasd a lélegzetem, a légzésem az életem, néhol mély és nyugodt, folyamatos, néha zilált és ideges, amikor nem vagyok kapcsolatban önmagammal vagy a környezetemmel, amikor eltávolodom az Egytől. „A légzés élet, hallgasd”, mintha ezt mesélné nekünk Nagy Csilla nyugodt lassú légzésével, törökülésben, lehunyt szemmel.

Tudás – tudatlanság

Nagyon izgalmas volt számomra Mózes Zoltán zsigerileg ható, megrázó jelenete, amelyben szó szerint „agyonverte” magát a „tudás könyvével”, legyen az a *Biblia*, az emberi evolúció könyve vagy bármilyen más sokszáz oldalas, kulturálisan mérvadó, súlyos enciklopédia. Bűn, aszkézis, vezeklés, önmagam elleni erőszak – mind eszembe jutnak a jelenet kapcsán. Az egyetlen kérdés: Minek az egész? Mi értelme? Mit kezdjek az emberiség évezredek óta gyűjtögetett ismereteivel, tanaival, „bölcsségeivel”? Mit is jelent *tudni* valamit? Az ismeretek felhalmozását és a tudatlanság kérdését Hérakleitosz így foglalja össze: „A sokféle tudás nem tanít meg arra, hogy esze legyen valakinek” (Hérakleitosz, B 40). Vagy ahogyan a *Cseppkánon* műsorfüzetében olvasom: „Az ismerethalmaz nem tanít meg az értelemre. Az ismeret a fejben, a tudás a tettekben van.”¹⁸

Egység – elkülönültség

Az előadás Hérakleitosz és a taoizmus alap gondolataiból merít akkor is, amikor az egyik kulcsjelenetben (amikor minden szereplő a titokzatos „mesterhez” csatlakozik, és együtt halad vele a nézőtér irányába) azt közvetíti nekünk, hogy nem „megérteni”, hanem „rábízni” kell magunkat a Rendre, az Egészre, amelynek csak apró cseppnyi része vagyok.

Ezt megelőzően látjuk Nagy Csilla szólóját, amikor „lecsatlakozik” a rajról, és az elszigetelődés, elkülönültség és magány táncát járja egyedül, többször megismételve a koreográfiát, a központnélküliséget, amely fizikailag is megjelenik az egyes mozdulatok egyensúlyvesztett minőségében. Egy bravúrosan kivitelezett egzisztenciális hisztit látunk tőle, a teljes tehetetlenséget, irányvesztettséget, amely a rövid megpihenésekben még erősebbé válik, amikor égnék szegezett merev tekintete és pillanatnyi mozdulatlansága a mindeközben szüntelenül lágyan szitáló esőben azt a kérdést jutatja eszünkbe: Feladtam? Vagy átadtam magam? Hol vagyok én?

A jelenet végén újra csatlakozik a valósághoz, visszacsatol, és újra kapcsolódik a Baranyai Imre által képviselt Egységhez. Fokozatosan minden szereplő hozzákapcsolódik, érzékeli a taiji-harcművész energiáját, és együtt halad vele előre, felénk. Mintha nekünk is csatlakozni kéne vagy lehetne hozzá...

¹⁸ A *Cseppkánon* – *Hogy vagy Hérakleitosz?* című előadás műsorfüzete.

Mind a taoizmus, mind a nyugati filozófia nagy mesterei az Egység-tudat fogalmával próbálták a lét törvényszerűségét megérteni. A lét egységének megértése, azaz a dolgok természetének megismerése és az önmagunkra reflektálás által szerintük képessé válhatunk az összefüggések mélyebb értelmének felismerésére. Talán...

SZEMÉLYES KITÉRŐ: MIÉRT ÉPPEN A TAIJI?

Ez a „talán” vezet most engem egy kis személyes kitérőre. Felteszem magamnak azt a kérdést, hogy Miért taijizom? Ezt minden évben felteszem magamnak, csak hogy segítsen megérteni, mit miért csinálok. A válasz mindig ugyanaz (és mégsem ugyanaz). A kulcsszó a Harmónia. Minden testi, lelki fraktálomat harmóniába hozni egymással, hogy összeálljon a kis élet-puzzle, a töredékekből álló kép, hogy minden egyes élethelyzet-változásban jelen tudjak lenni, törekedni tudjak az ellentétpárok kiegyenlítésére, a dualitás beölelésére. A taiji elengedhetetlen a színészi, énekesi, alkotói munkámhoz egyaránt, mert egy olyan összetett rendszer, amelynek segítségével fejleszteni tudom a testi, lelki és szellemi épségem mellett a teljes valóságra való nyitottságomat is. Mióta a taiji útjára léptem, érzékenyebb lettem a bennem és körülöttem történő változásokra, tapasztalásokra, határozottabban tudom látni a céljaimat, és többször tudom felismerni a fentebb említett „leheletfinom egyetemes törvényt” (nevezzük Rendnek, Daonak, Egynek vagy Logosznak) az életemben.

AZ ESŐ(VÍZ) MINT BELSŐ REND

Goda szerint minden előadásnak megvan a saját egyedi textúrája, és minden, ami az előadás alatt történik, erre a „láthatatlan”, de érzékelhető textúrára kerül fel. Az előadás alapvető hangulatát, terét és idejét határozza meg; egy belső Rend, ami összetartja az egész előadást, és egységessé teszi. Egy mindig jelenlevő és érzékelhető minősége, rétege az előadásnak. A *Cseppkánonban* ez a fő szervező egység az ESŐ/víz, amely összetartja a természetes rendbe illeszkedő jeleneteket. Egyszerre költői és gyengéd, örvénylő és pusztító. A víz az élet egyik ősjele: kép és lényeg együtt: szemléletes valóság és örök jelentőség. Goda is a víz különböző konnotációit teszi az előadás fő struktú-

rájává ezzel is párbeszédbe lépve Hérakleitoszsal és a taoizmus/taiji legfőbb gondolkodóival, akik a víznek hasonlóan fundamentális szerepet tulajdonítottak.

Víz – mint az állandó változás metaforája

„Tiszta forrás, csöndes víz.
Örvénylő folyó, viharos óceán.
Teljes lényeddel fejleszd életed.”¹⁹
Chang San-feng

A víz az, ami a mélységeket keresi és betakarja, ami örök hullámmal azt tanítja, hogy semmi sem állandó, a világban nincsenek tények, csak események, van víz-meditáció és víz-gondolat (gondolatfolyó), az örökké a pillanathoz tapadó és onnan kifolyó gondolat.

A Víz változékonyságára utal, hogy különböző halmazállapotokban jelenik meg az előadásban. Ott van például a cseppenként olvadó jégtömb formájában az előadás legelején, amiről sokszor meg is feledkezünk a darab közben, de attól még végig ott van, a színpad kiemelt helyén, egy tüzesen forró lap fölé lógatva (csak hogy mindjárt a legősibb ellentéppárral indítsunk²⁰). A sercegő vízcsepp hangja gyönyörű költőiséggel érinti meg a néző-hallgatót, mielőtt a forró lapra esik, és a tűzzel való találkozás okán szétolvad és „elmúlik”. A csöpögés folytatódik az egész előadás alatt, csak nem mindig halljuk meg, nem mindig figyelünk rá.

Felhőket is „látunk”, amikor Bakó Tamás és Virág Melinda a „Felhő kezek”²¹ elnevezésű, átharmonizált taiji-technikát használják arra, hogy az ölelés gesztusát furcsán elcsúsztatottá, üressé varázsolják, amiből mégis simogatás lesz, de, mintha csak véletlenül történne meg. Mintha nem tudnák egymást elérni, igazán megölelni, amit az is megerősít, hogy egymás mellett állnak, és nem egymással szemben, így az ölelő vagy simogató kezek oldalra csúsznak, és a partner hátát épp hogy csak érintik. Többször van az az érzésem az előadás során, hogy nem sikerül az ölelés; néha görcsös szorítással alakul (mint pl. Bakó Tamás és Debreczeni Márton ölelés-harc-jelenetében), másról stratégiai kéz-elvezető párcapcsolati játékká, vagy inkább játszává válik (mint pl. Vi-

¹⁹ In Eva Wong, *Yin és Yang Harmonizálása*, 87.

²⁰ A tűz és a víz ellentéppár a jin és a jang minőség legalapvetőbb képviselői.

²¹ „Felhő kezek”: a 48-as és a 108-as formagyakorlat egyik ismétlődő alaptechnikája.

rág Melinda és Debreczeni Márton duójában), üres kézmozdulattá fájrad el, vagy egyáltalán nem történik meg. A *Cseppkánon* atmoszférája, talán a végig csendesen szitáló esőnek köszönhetően, mindennekefelett szomorú és borongós marad. A víz fontos szerepet játszik Baranyai Imre „öndefiniáló” jelenetében is, amikor megpróbálja a vízbe belefesteni, illetve beleírni saját magát (ezt lejjebb kifejtem).

Fotó: Dusa Gábor

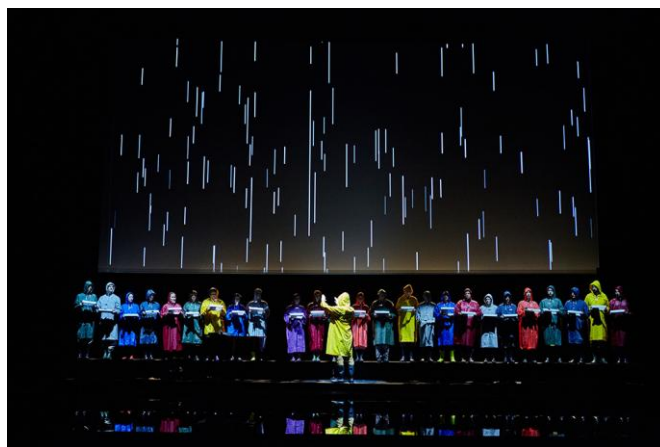
Csepp-kánon

„Összeillő párok: egész és nem egész, egyező ellenkező, összhangzó, széthangzó, és mindenből egy és egyből minden.”

Hérakleitosz, *B 10.*

A *Cseppkánon* esőkórusa cseppenként adagolja nekünk a hangokat és énekelt szavakat, így erősítve a víz elem fontosságát az előadásban. Hangokat dekonstruál és rekonstruál, repetitív, hosszan építkező kompozíciókkal, töredezett egységet alkotva az előadás hangképletéből. Valamiféle „nincs nyelv – van nyelv” alapelvet sejtet maga mögött; van, hogy értem a kánonban énekelt szavakat, de nem értem a mondatot; van, hogy az értelmes mondat esik szét szótörmelékekre. Az „esőcsináló” jelenetben

pedig kitűnő összehangoltság és figyelem tanúi lehetünk, amikor Philipp György vezényletével a 17 tagú kórus a gyanútlanul induló cseppektől a menydörgésen és vilámláson keresztül a sűrűn zuhogó zivatarig „szólaltatja meg” az esőt, hogy a legvégén szép csendesen utat adjon az attól a pillanattól eleredő és végig szitáló „igazi” esőnek.

Fotó: Dusa Gábor (mupa.hu)

(Gondolat)folyó

A képzeletbeli gondolatfolyó mellett, amelyikről már szó volt korábban, a *Cseppkánnon*-előadásban a folyót maga a taijiquan harcművészete testesíti meg állandó, nyugodt áramlásával, amelyet az előadásban a három kitűnő, sok-sok éve ezt az összetett mozgásrendszert gyakorló taijiquan-művész képvisel (Izsák Szilvia, Baranyai Imre és Gregus László). A taiji alapítója, a „halhatatlannak” nevezett Chang San-feng mester is a folyóhoz hasonlítja a legősibb harcművészetet: „Az egész test összhangban van, egységben mozdul... A taijiquan olyan, mint a nagy folyó, mely szüntelenül áramlik.”²²

²² „The whole body is connected moving as one... Taijiquan is like the great river rolling on unceasingly.” Mena Koo, *The Dance of the Chi* (New York, 2017), 156.

Meder

A víz, az eső, a cseppkánon, az áramlás (melyek a taijiban, a táncban és a zenében egyaránt megjelennek) adja meg tehát a meghatározó textúráját az előadásnak, valamint egy sajátos medret, amelyben a test-tér, tér-test, tértartás és térviszonyok ennek a folyószerű minőségnek engedelmessé válnak. A taiji-művészek az egyik fontos térkeretet alkotják: jelenlétükkel, figyelmükkel, energiájukkal, szüntelen, nyugodt áramlásukkal „tartják” meg a teret, és nagyban hozzátesznek az előadás egységességéhez. Általuk kerülünk bele egy olyan lágy energetikai mezőbe vagy mederbe, ahol érzékeltetni tudjuk a test-tér, tér-test viszonyát, a test kiterjesztését és beleolvadását a térbe, valamint annak visszahúzását saját energetikai központunkba. Az ő áramlásukban tapasztaljuk meg talán a legkifinomultabban és a legfizikálisabban a *folyót*.

KI VAGYOK ÉN?

Pillanat – örökkévalóság

„Az ember csepp, az emberiség tenger.
Két csepp együtt is csak egy csepp.
Egy cseppnyi érintés.
Egy csepp csak elkülönülten, csak önmagában lehet csepp.
Egy csepp a tengerben megszűnik cseppnek lenni,
akkor már csak a tenger létezik.
Az elkülönültség megszűnik.”²³

Baranyai Imre ecsetes jelenetében, ugyanazt a mozdulatot ismétli újra és újra; vízben fest, óriási betűket ír le a tükörsima víz felületén, amelyeket élőben kivetítve látunk megjelenni és eltűnni a vásznon a színpad fölött. Az írás „olvashatatlan” a többség számára, részben, mert rövid ideig látható, a jelek elmosódnak és eltűnnek a fehér vásznonról, amely újra és újra megtelik tartalommal, és kiüresedik, hogy a következő pillanatban ismét *tabula rasa* legyen belőle.

²³ Az előadás színlapja (www.artus.hu).

Egész életemben tanulom megfogalmazni, leírni a világ jelenségeit, tökéletesítem a mozdulatot. Nem maga a jel a fontos, hanem az, ahogyan leírom. A könnyedség, a jelentés és a mozdulat tökéletes összhangja. Ugyanazt a betűt vagy betűsort, jelet írom le, és mégsem ugyanazt. Megkísérlem kimondani a létet. Egy mozdulatban, egy hangban vagy egy szóban.

Ha az elején nem is értjük, mi az, amit a furcsa, kapucnis, robusztus alak fest a vízbe – az egyébként kínai kalligráfiára hasonlító jelet, amelyből egyszer csak olvasható lesz a legegyszerűbb, két betűből álló magyar szó: „én” –, mégis érezzük a jelenet erejét, misztikusságát és mágiáját. Ennek a figurának a megjelenése az egész előadás alatt egy titokzatos mester hatását kelti. Amikor mindenki csatlakozik hozzá, és az ő energiájára, vele együtt áramlik, vagy amikor szembe találkozik egy külső támadó erővel, amelyet szó szerint elnyel, átformál és visszaküld teljesen megsemmisítve ezzel „ellenfelét”. Ez már taiji-alkímia, a *fajin*²⁴ erő használata, amelyet egy beavatott taiji-gyakorló sem ismerhet igazán, nemhogy a bársonyszékben fülelő néző. Mégis, a hatása érzékelhető, tapasztalható, látható.

Fotó: Huisz István (forrás: nagylatoszog.hu)

²⁴ *Fajin*: az erő spontán kibocsátása, hirtelen lökő erő, a taijiuan harcművészetnek egyik leglátványosabb technikája, amellyel az ellenfelet nagy távolságra lehet ellökni.

Tat tvam asi

„Ez a parányi a mindenség lényege, ez a Valóság, ez a Lélek. Ez vagy Te is.”²⁵

Hogyan tudom megélni az Egységet a széttöredezett valóságban? Az egység – törede-zettségi viszonyát talán a legkézzelfoghatóbban a 17 tagú Cseppkánon-kórus teszi lát-hatóvá, illetve hallhatóvá. Az esőkabátos szivárványkóruossal a hang-szín-skála teljessé-ge jelenik meg előttünk, egy sorban egymás mellé állítva, színes hangfalat formálva testekből, hangokból, amely végigkísér minket az előadáson. Egy hang csak akkor válik el a többitől, ha önmagában hallom, a többihez képest kiemelkedik és visszasüpped a többi hang közé, beleolvad a kórusba, az egységes zenei élménybe, a *zenerajba*.

Az előadás talán egyik legfelemelőbb, katartikus pillanata volt számomra, amikor ebből az egyöntetű, anonim rajból kivált a szóló énekes, Philipp György, aki kiemelke-désével hirtelen egyénné vált; meghallottuk égies, tiszta hangját, amely kódaként ha-tott, az egész előadás szakralitását foglalta össze, istenibb terekbe emelt. A *Tat tvam asi* számomra itt kapott igazi értelmet és súlyt, ez volt az az időtlen idő, amelyben egy pillanatra fellélegezhettem, feloldódhattam.

Ahogy a *wuji*²⁶ csak az időn kívül értelmezhető, ugyanúgy az *Ez vagy te* ideje sem az a valóságos idő, amely vágyat ébreszt egy múlt- vagy egy jövőbeli dolog iránt romboló feszültséget teremtve, hanem az az idő, amely otthont teremt egy örökérvényű fogal-moknak; az, amely hatalmába keríthet egy műalkotás szemlélése vagy akár egy taiji-forma helyes gyakorlása során. Az az idő, melynek nincsen kezdete és vége, hanem az adott pillanat maga. Csak az éppen most teljességének megélése adhat teret a min-denség lényegének megértésére.

AR(TU)SPOETICA

Az Artus társulat egyedülálló és hiánypótló szerepet tölt be ma Magyarország függet-len színházi és kulturális világában azzal, hogy a taijiquan művészetét és filozófiáját

²⁵ „Cshándjoga”, VI. 8-16., in *Upinasadok. A hindu filozófia szentiratai*, <http://mek.oszk.hu/01300/01326/01326.htm>.

²⁶ *Wuji*: végtelen tér, a dolgok eredeti természete, az üres, teljes kör, amelyből a taiji megszületett.

alkalmazza, átfogalmazza, újra meg újra „kimondja” és artikulálja a magyar közönség számára saját, eredeti „artus” nyelven. Nem mindig és nem mindenkinek érthető nyelv ez, de vitathatatlanul egy költői, kifinomult, hosszú évtizedeken át gondosan csiszolt nyelv, amely a valóságot komplex, minden érzékszervre ható, költői képekbe sűríti. Goda Gábor saját szavaival: „teljességre törekvő művészetet igyekszem képviselni”²⁷. A *Cseppkánon* kétségtelenül az.

A mindig megújuló, izgalmas párbeszéd a bölcsekkel, költőkkel, filozófusokkal és taiji-mesterekkel, a harminc éves folyamatos alkotás és jelenlét a színház, tánc, képzőművészet és harcművészet terén, olyasmi, amit kevés független színházi társulat mondhat magáénak ma Magyarországon. A *Cseppkánon* előadás – mint egy sosem befejezett párbeszéd, kérdés, keresés, egyetlen szakasz vagy állomás a végtelen gondolatfolyó útvonalán – kiemelkedik az Artus-munkásságából. Korszakösszegző előadásként remélhetőleg csak nagyon sokára merül el a *feledés vizében*, hogy később újra és újra valaki merítsen egyazon gondolatfolyóból, amelyből ez a nagyszerű alkotás megszületett.

HIVATKOZOTT MŰVEK

„Cshándjoga”. In *Upinasadok. A hindu filozófia szentiratai*. <http://mek.oszk.hu/01300/01326/01326.htm>

„Cseppkánon. Hogy vagy Hérakleitosz” színlapja. <http://www.artus.hu/hu/programok/tamogatok/cseppkanon>

Falus Róbert. *Görög Harmónia*. Debrecen: Gondolat, 1980.

Hamvas Béla. „Hérakleitosz helye az európai szellemiségben.” In uő, *Az ősök nagy csarnoka III*. Szerkesztette Dúl Antal. Debrecen: Medio, 2005. 305-332.

Havasi András. *A TaijiQuan elmélete és filozófiája*. Budapest: Lunarimpex, 2004.

Hérakleitosz. „Töredékek.” In *Görög gondolkodók 1. Thalészról Anaxagoraszig*, ford. Bodor András et al. Budapest: Kossuth, 1993.

Hitseker Mária, szerk. *Görög gondolkodók*. Fordította Bodor András. Budapest: Kossuth Kiadó, 1992.

²⁷ Kovács Péter, „Egy sejtben ott van minden tudás”, *Fidelio* 2016. 07. 29. https://fidelio.hu/tanc/2016/07/29/egy_sejtben_ott_van_minden_tudas/.

- Hua-Ching, Ni. *TAO, a leheletfinom, egyetemes törvény*. Fordította Berkics György, szerkesztette Flaskár Ildikó. Budapest: Lunarimpex, 2004.
- Koo, Mena. *The Dance of the Chi*. New York, 2017.
- Kovács Péter. „Egy sejtben ott van minden tudás”. *Fidelio* 2016. 07. 29. https://fidelio.hu/tanc/2016/07/29/egy_sejtben_ott_van_minden_tudas/
- Miller, James. *Introduction to Daoism*. Oxford: Oneworld, 2003.
- Mroz, Daniel. *The Dancing Word: An embodied Approach to the Preparation of Performers and the composition of performances*. Amsterdam és New York: Rodopi, 2011.
- Pavlovits Tamás. *Mint aki elfelejti, hová visz az útja: Kísérlet a Szókratész előtti gondolkodás megközelítésére. Különbség 1 (1993): 2-8.*
- Wong, Eva. *Yin és Yang Harmonizálása – A Sárkány és Tigris Könyve: a belső, külső és páros taoista alkímia kézikönyve*. Fordította Eva Wong. Budapest: Teljes Valóság, 2010.